

Coromines-Sales, un epistolari fonamental per a la història de la llengua catalana

JOAN FERRER

Joan Coromines (1905-1997) posseïa la nacionalitat nord-americana des de l'any 1953 –oficialment era Mr. John Corominas–, i la va conservar fins a la mort. De fet, va viure al seu país com un turista des de l'any 1967, en què es jubilà de la càtedra de la Universitat de Chicago, fins que morí, el 2 de gener de 1997. Aquest fet l'obligava a passar la frontera cada mig any i a fer que la policia li segellés el passaport. El darrer d'aquests viatges –devia ser pel novembre de 1996– el vam fer plegats. A la frontera de la Jonquera l'oficina de la policia espanyola era tancada –de fet, en l'Europa comunitària ja no hi havia fronteres– i vaig haver d'anar a demanar a la policia francesa que em segellés el passaport del Mestre, que aleshores ja tenia noranta-un anys i s'havia quedat al cotxe. En tornar-li el document perquè ell el desés a la cartera, em va mostrar la fotografia que hi duria fins a la mort: hi havia retratats Núria Folch (esposa de Joan Sales), ell mateix, Albert Coromines i Joan Sales. Després vaig saber que la fotografia havia estat feta a Hortsavinyà pel febrer de 1980. (Joan Pujadas la va publicar dins *l'Àlbum Joan Coromines*, 1997.) Era la prova d'una amistat pregonna entre Coromines i Sales que va perdurar per sempre.

Fa poc (maig del 2004) el meu germà Josep Ferrer i l'amic Joan Pujadas han publicat *l'Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*, amb un pròleg d'Albert Manent (Fundació Pere Coromines, col·lecció «Textos i estudis» 7, 491 pàgines). El conjunt d'epistolaris –fins ara set volums– de Coromines, que Ferrer i Pujades van publicant, no sols tenen interès per a conèixer episodis de la vida i el pensament dels interlocutors, sinó que van revelant la història interna de la llengua catalana del segle xx.

Foto: Fundació Pere Coromines

Joan Coromines amb Joan Sales (Hortsavinyà, febrer de 1980)

Joan Sales (1912-1983) fou un personatge singular, un home arrauxat que va fer de linotipista, militar, editor, escriptor... L'any 1946, Sales publicà a Mèxic, dins la revista *Quaderns de l'Exili*, una nota elogiosa sobre la *Miscel·lània Fabra* que Coromines havia editat feia poc (1944). Això motivà una carta d'agraïment de Coromines, que aleshores ja era catedràtic de la Universitat de Chicago –nom que Coromines s'obstinava a escriure amb X. Va ser l'inici d'una llarga relació epistolar: entre 1946 i 1983 (any de la mort de Sales) aquests dos personatges s'intercanviaren cent dinou cartes (vint-i-nou foren escrites per Coromines i vuitanta-vuit per Sales). Sales retornà a Catalunya l'any 1948 i Coromines l'any 1952, però no s'hi establí definitivament fins que es jubilà de la seva càtedra de Chicago l'any 1967.

Els grans temes d'aquest epistolari són la llengua i la pàtria, que vénen a ser una mateixa realitat:

¿Qui es podia pensar que el Sr. Rovira i Virgili s'hagués de prendre tan malament el vostre parer relatiu a si s'ha de posar o no l'article a les dates? Són

coses que fan sortir un cert fum del cap, sobretot a les altures on estem, ja que mentre el Sr. Rovira s'esbrava en aquests bizantinismes, a Barcelona el que ens preocupa és si seguirem essent una ciutat catalana o si tot vestigi de la nostra llengua acabarà per desaparèixer sota les onades de la invasió (Sales, carta 10, 1949).

Sales torna a Catalunya i s'adona que la situació de la llengua és gravíssima: el català no s'ensenya a les escoles i la llengua es troba confinada en mans d'un grup molt reduït de correctors (Artells, Bardagí, Miracle i potser algun altre) que havien mantingut la normativa com si es tractés d'un fòssil. Sales empra l'artilleria pesada en una carta antològica de l'any 1957:

L'Aramon sembla que es pensi que es poden escriure novel·letes i comèdies de tema actual i tònica realista posant-hi *llurs, mancar, vidu, calb*, etc. L'Institut és actualment un catau reaccionari [...]. En les actuals circumstàncies resulta perillosíssim, perquè aquesta sensació –que el català és una llengua fòssil, estancada en un grau arcaic d'evolució– és una de les causes que la joventut se'ns escapi dels dits. Que una llengua literària es pugui abstreure totalment o

quasi de com és parlada en la realitat, és una utopia insensata, que no pot conduir més que a la mort d'aquella llengua.

La gent ha d'escriure aproximadament tal com parla. La gent que parla malament ha d'escriure malament. La gent que parla bé ha d'escriure bé. Voler que tothom escrigui igual és una bestiesa. S'ha d'ensenyar als que parlen malament a escriure malament, vull dir aproximadament com parlen, perquè és el que fan quan escriuen en castellà. A ningú no se li ocorre que un manobre murcià, quan escriu, hagi de tenir un estil cervantí. Hi ha d'haver una llengua corrent reduïda a la mínima expressió, que ofereixi el mínim de dificultats a ser escrita, llegida i entesa (Sales, carta 35, 1957).

Una altra carta de l'any 1958 rebla el clau:

Caldria [...] facilitar a la gent l'ús escrit del català –al capdavant la immensa majoria de gent no té per què escriure obres clàssiques, sinó cartes de comerç i de família!–. La idea que «el castellà és molt més fàcil que el català», és general entre les capes incultes del nostre país, i fins entre bona part de les més o menys cultes. [...] Aquesta tendència reaccionària és molt forta en l'amic Aramon, i de no posar-s'hi remei determinarà el desprestigi de l'Institut d'Estudis Catalans en tant que institució legisladora de l'idioma. Pels camins d'aquest il·lustre, el català acabaria essent una llengua de maniàtics, totalment inservible per a la vida corrent i per a la literatura viva (Sales, carta 38, 1958).

I de nou l'any 1959:

De no ser que se'ns en fumi olímpicament que el català passi a ser definitivament una llengua sagrada per l'estil del provençal. De vegades sospito que tal és el cas dels aramons, que fins sembla que disfrutin pedantescament assenyalant faltes de gramàtica (Sales, carta 52, 1959).

Coromines –que a vegades tenia per costum disparar i després apuntar– es mostra en la relació epistolar amb Sales com un gran mestre, timoner segur –potser l'únic en aquells moments dramàtics per a la història de la nostra llengua i de la nostra cultura–. L'extens fragment que reproduïxo tot seguit és una peça antològica de saviesa lingüística i prudència pedagògica:

Alguns dels projectes que em vau exposar em semblen molt perillosos. Ara bé, jo tinc plena confiança en vós, en el vostre patriotisme i en el vostre sentit

de responsabilitat [...]. La idea *insensata* de canviar l'*ortografia* [...]. Confesso que d'aquests 40 anys en fa 25 o 30 que vaig arribar a la conclusió que la nostra ortografia tenia imperfeccions d'importància. Mentre totes ens ponien, i comptàvem amb l'escola i amb la premsa, el mal en definitiva era lleu [...]. Si aquells maleïts pedants que van forçar la mà a En Fabra i l'obligaren –a canvi d'altres simplificacions exigides per Fabra– a acceptar, vulgues no vulgues, la ç, la h i d'altres complicacions supèrflues, haguessin tingut veritable consciència nacional, s'haurien escruixit del mal que feien, però la seva pedanteria era més forta que el seu patriotisme, i d'altra banda el patriotisme que tenien era de la mena ibèrica, patriotisme més aviat negatiu: interessat més que res a diferenciar-se dels castellans i a combatre'ls, però bastant indiferent i fins despectiu davant el bé de les nostres classes populars [...]. Però bé, tot això és història, és un fet acomplert i sense remei! I aquest fet és l'única cosa que, en el fons, ens interessa ara.

D'altra banda, noteu una cosa molt més important. Que la gran majoria de les dificultats de l'ortografia catalana són inconvenients *inherents*, dels quals aquells pedants no tenen cap culpa. Dificultats inherents per dues raons. Primer perquè la nostra llengua és *molt* més rica en sons que el castellà. Aquest no té més que 5 sons vocàlics i 18 sons consonàntics (parlo de sons i no de lletres): és una llengua d'una monotonia i d'una pobresa fonètica extremes. El català, en canvi, té 23 sons consonàntics diferents i té 8 vocals en lloc de les 5 castellanès. Ara bé, com que català i castellà han d'expressar aquest nombre diferent de sons per mitjà del mateix nombre de lletres heretades del llatí, que no són en total més que 24 (mentre que els nostres sons són 31), salta als ulls que el català, per compensar aquest dèficit de l'alfabet llatí, ha de recórrer indefugiblement a complicacions ortogràfiques que el castellà no necessita (per exemple el complicat sistema de s, ss i z) (Coromines, carta 44, 1958).

Sales, però, era un home de combat que no es donava fàcilment per vençut: L'alternativa em sembla ser la següent: a) Considerar el català una llengua «closa» l'any 36, immodificable, tancada en el seu estat d'aleshores; és a dir, considerar-la com una llengua morta. I aleshores: o escriure en «aquell» català o escriure en castellà. b) Considerar el català una llengua viva, en constant evolució, sensible a les circumstàncies històriques d'ara com ho va ser a les del

passat, i per tant arrossegant ara quantitat de castellanismes com en altre temps quantitat de provençalismes o d'arabismes o de germanismes [...].

¿Hem de partir la criatura en dues, digueu? Mitja pels catalans puristes i mitja pels catalans que escriuen en castellà? ¿Dues Catalunyes: una tota florida de «llurs» i l'altra castellana?

A un estrany no n'explicaria res, per no contribuir a la fama que ja té la literatura catalana de ser un petit món d'hommes petits carregats de dallonses. Una literatura controlada pels... correctors de proves! (Sales, carta 49, 1959).

I en una altra lletra:

Una llengua, si es vol usual, s'ha de voler viable, simplificada, que es pugui escriure ràpidament, gairebé d'esma. Altra cosa és ruïnós! Només hi podrien escriure els rendistes aficionats... com ja passava i segueix passant força en català (Sales, carta 53, 1959).

La resposta de Coromines és metafísica, sembla que valgui tant per a aquell llunyà 1959 com per al nostre –també incert– 2004:

Cal poder escriure ràpidament? Bé. D'esma? No hi estic conforme. Tota altra cosa és ruïnosa? És clar que ho és: ser català és ruïnós. Us ho diré més clar: ser avui un home conscient i com cal és ruïnós (Coromines, carta 59, 1959).

L'epistolari entre el gran lingüista Coromines i l'escriptor, editor i patriota Joan Sales és una deu de reflexions i informacions sobre la història de la llengua catalana de la segona meitat del segle XX d'un interès immens. Ens fa reviure a través del poderós món del pensament d'aquests dos gegants de la cultura catalana, conservat per mitjà del paper envellit de les seves cartes, una història que és la que jo mateix vaig viure en la meva infantesa, en l'època del franquisme, quan ningú no ens havia ensenyat a l'escola la nostra llengua i tothom pensava que «el català era més difícil que el castellà».

Resten les cartes per a recordar-nos que –per dir-ho a la manera de Shakespeare, passat per la traça literària de Sales– el futur de la llengua «s'assembla a la glòria incerta d'un dia d'abril» (*Els dos cavallers de Verona*, acte I, escena III); però també que hi ha una obligació moral damunt nostre:

Però bé hem de fer el cor fort i prosseguir en aquest combat –el de la pervivència de la nostra llengua– tant com ens quedi un alè de vida (Sales, carta 94, 1977).◆